

ISLAMSKE PEDAGOŠKE AKADEMIJE U KONTEKSTU ODGOJNO- OBRAZOVNIH IZAZOVA IZ-e¹

Mr. Nusret ISANOVIĆ

Odgajajte svoju djecu za vrijeme u kojem će živjeti.

Hazreti Alija

Povijest čovječanstva je groblje velikih kultura, koje su završile katastrofom zbog nesposobnosti da planirano, racionalno, dobrovoljno reagiraju na izazove.

Erich From

Osjećam se vrlo počašćenim što sam pozvan na ovaj kolokvij. Zahvaljujem organizatoru na pozivu i ukazanom povjerenju. Dopustite da pohvalim nesvakidašnju upornost mojih prijatelja i kolega iz Udruženja ilmije u organiziranju ovako važnog skupa u ovom kompliciranom i višestruko teškom vremenu.

S nadom pretpostavljam da ovaj kolokvij pita - a to znači i zahtijeva da se misli - o odgojno-obrazovnom "sistemu" Islamske zajednice, o smislu, kvalitetu i zbiljskim razlozima postojanja njegovih sastojnica, o kompetenciji i zrelosti njegovih sudionika. Imajući na umu da tema kolokvija okuplja ljude koje je preporučila njihova umna stasalost, respektabilno iskustvo, znanstvena i stručna kompetencija posve sam siguran da će

tokom njegovog rada biti očitovan osobiti smisao za postavljena pitanja i da nećemo biti zavedeni zahtjevima kvantiteta, te tek odgovarati na pitanja "koliko" (nam treba odgojno-obrazovnih institucija), nego da ćemo svoju pažnju, ponajprije, usredsrediti na pitanje kvaliteta, dakle na pitanje *kakvoće* institucionalnog odgoja i obrazovanja unutar Islamske zajednice, u dimenziji njegove aktuelne realnosti i perspektivi budućnosti.

Sada dopustite da nekoliko riječi kažem o jednom od najnosivijih pojmova svakog, institucionalno razvijenog, odgoja i obrazovanja. Riječ je o, često sasvim olahko i proizvoljno korištenom, terminu "sistem".

To činim ne samo da bih posjetio na važnost tog pojma za potpunije razumijevanje teme ovog kolokvija i potaknuo naše intelektualno dosezanje

njegove plodne mnogoznačnosti nego i da bih nas (u Islamskoj zajednici) oslovio njime, susreo sa odgovornošću njegovog građenja i potrebom primjene na područje našega islamskog odgoja i obrazovanja.

Riječ sistem (grč. *systema* - sustav, cjelovit poredak; ustrojstvo, organiziranost; pravilan raspored međusobno povezanih dijelova) u svom najopćenitijem značenju označava jedinstveno uređenje dijelova u cjelinu. Svi dijelovi ili elementi nekog *sistema* bitno su određeni njihovom funkcijom u odnosu prema cjelini i drugim dijelovima.² Svakim sistemom (realnim ili idealnim) vlada načelo unutarne koherencije, temeljne ideje ili jedinstvenog zakona. Sistem dopušta postojanje posebnosti unutar njega, ali su one određene na način cjeline, dakle kao dijelovi samoga sistema.

Odgojno-obrazovni sistem, u najširem smislu, bio bi skup različitih odgojno-obrazovnih ustanova zasnovanih na jedinstvenoj filozofiji znanja i konceptu obrazovanosti, uzajamno povezanih po zajedničkim kriterijima u jedinstven i cjelovit sistem radi ostvarenja odgojno-obrazovnih ciljeva.³ Budući da ovaj sistem obuhvata i sve neškolske vidove i činioce odgoja i obrazovanja unutar jednoga društva, samo jedan njegov dio čine predškolske ustanove, škole i fakulteti.

Mnogi sistemi, usljed nedostatka sposobnosti da ostanu vjerni svojim primarnim ishodištima, da se mijenjaju i da prate narastajuće potrebe života potrošeni su i izgubili su stvarni smisao postojanja. Oni postaju sputavajući okvir, neugodan teret ili opasna beskorisnost za svoje sadržajne dijelove. Ovakvi sistemi izazivaju podozrivost i proizvode osjećaj protuživotnosti. Stoga se prema njima ne može odnositi s povjerenjem. A tamo gdje nema povjerenja u sistem "nema ni aktivne i požrtvovane saradnje prijeko potrebne za normalno funkcioniranje cijeloga sustava"⁴ i njegovih dijelova.

Savremena, postmoderna misao cinično se zabavlja propitivanjem smisla tradicionalnog pojma "sistem" i suvislosti njegove projekcije u pripadajućem joj dobu, ravnodušno ga prepuštajući nemilosti "postmoderne svedopuštenosti". Sistem, koji je, govoreći jezikom Jacquesa Derride, vazda već konstruiran, u postmoderni je prepušten *dekonstrukciji* kao osobitom "činu čitanja" i razgradnje njegovog sviknutog smisla.

Ko još, sred te beskonačne igre i zavodljive promjenljivosti postmoderne misli, može pouzdano ustvrditi šta znači riječ "sistem".

Pa ipak, ova riječ, iako očito danas promijenjenog teoretskog i praktičnog smisla, neodređene raspršenosti i nedovoljno jasnog semantičkog odzvuca, nije se sasvim podala maniji postmoderne dekonstrukcije, te potpuno potrošila svoje značenje i iščezla iz upotrebe. Ona i dalje ostaje važnom sastojnicom *jezika mišljenja* savremenog svijeta i temeljnim modalitetom svih njegovih najnosivijih događanja.

U području odgoja i obrazovanja o tome, pored ostaloga, svjedoče utjecajni autori "opće teorije sistema"⁵ - discipline koja se bavi općim svojstvima i zakonitostima sistema i koja je postala temeljem savremene znanosti o odgoju - kao i većina savremenih teoretičara i zagovornika kvalitetne škole poput Williama Glassera, W. Edwardsa Deminga i Breda Greena. Oni smatraju da sistem ima presudno značenje u određivanju kvaliteta savremenog obrazovanja. Stoga zastarjeli i neproduktivni sistemi - koji sputavaju kreativnost ljudi i dopuštaju neracionalno trošenje njihove energije, koji ne razvijaju odgovornost, ne unapređuju zajednički rad i ne potječu međusobno povjerenje - moraju se mijenjati, jer je promjena sistema *condicio sine qua non* kvalitativne promjene obrazovanja. Po mišljenju W. E. Deminga preko devedeset posto "problema leži u sustavu a ne u ljudima".⁶

Interesantno je primijetiti da protagonisti pokreta za kvalitetnu školu smatraju da je mala korist od reforme sistema, budući da su reforme rijetko "donijele dugotrajna ili obuhvatna poboljšanja". Oni se stoga zalažu za promjenu sistema kao uvjeta postojanja kvalitetnog školskog obrazovanja. Po njihovom mišljenju "pomanjkanje kvalitetnog rada nije greška ljudi - nastavnika, učenika ili roditelja, nego (...) greška u samom sustavu".⁷ U ovom razumijevanju, ključ svake promjene "je u potpunoj promjeni paradigme",⁸ odnosno sistema. A da bi se mogao promijeniti sistem nužno je promijeniti sebe, jer bez te promjene što se događa u nama samima teško je ostvariva promjena u vanjskom svijetu.

Dr. Glasser, predvodnik reforme školstva i autor "realitetne terapije" kao da progovara iz samog duha Kur'ana⁹ kada ovu promjenu označa-

va kao "promjenu vanjske motivacije na unutarnju motivaciju". Ukoliko se promijeni sam čovjek kao temeljni činilac sistema, on će u zajedničkom djelovanju sa drugim pojedincima utjecati na promjenu sistema. Ne može biti kvalitetnog sistema niti kvalitetnog obrazovanja bez kvalitetnog rada, a on zavisi od kvalitetnih pojedinaca, organiziranih u jedinstven tim, koji znaju i žele raditi najbolje što mogu.

NASTAJANJE ISLAMSKIH PEDAGOŠKIH AKADEMIJA

Znatan broj postojećih obrazovnih ustanova Islamske zajednice nije nastao iz zrelosti sistema i zahtjeva ideje cjeline, nego ponajprije iz okolnosnih potreba i reakcije individualne volje, što je vjerovatno i najveći njihov institucionalni nedostatak.

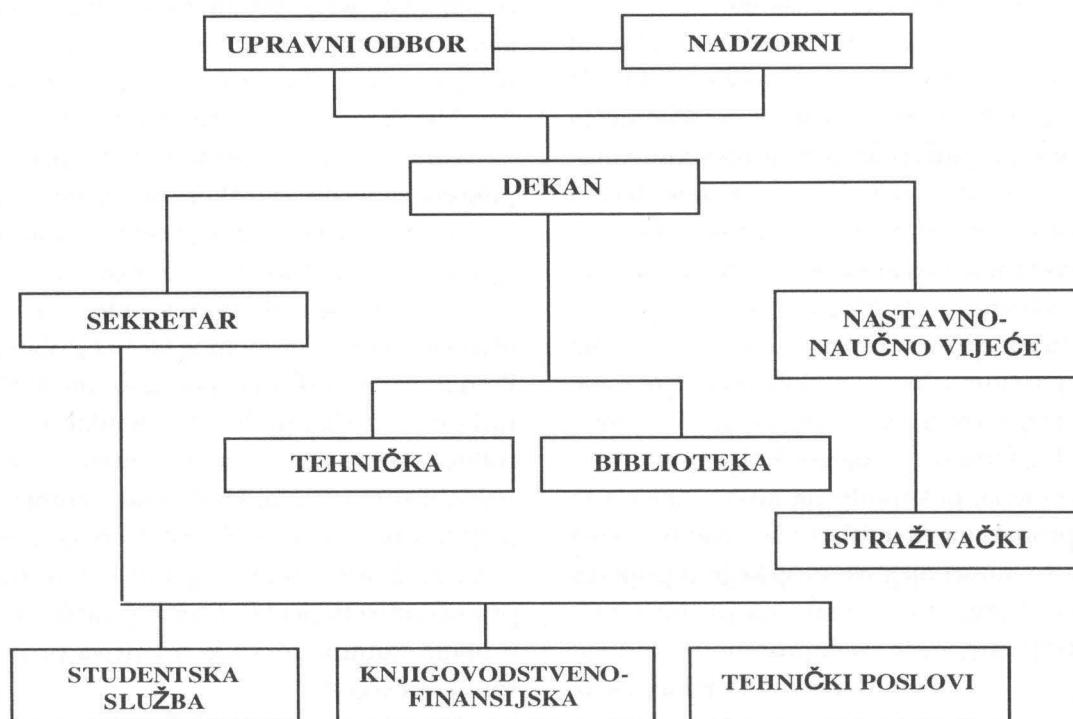
Od septembra 1993. godine, kada se osniva Islamska pedagoška akademija u Zenici, Islamska zajednica dobiva jednu novu vrstu obrazovne

institucije, koja se svojom temeljnom odgojno-obrazovnom naravi i religijsko-pedagoškim nagnućem, u znatnoj mjeri, nadovezuje na tradiciju *Daru-l-muallimina*. Osnivanjem ovakve institucije nastojalo se reagirati (iz obzorja religijsko-pedagoških potreba muslimana) na promijenjene kulturno-religijske okolnosti koje su nastupile nakon demokratskih promjena u bosanskohercegovačkom društvu i elementarno odgovoriti na nove odgojno-obrazovne izazove.

Ponovno uvođenje *Vjeronauke* kao posebnog predmeta u bosanskohercegovački školski obrazovni sistem Islamska zajednica je dočekala nepripremljena. Vjeroučitelji koji bi na ovom predmetu mogli elementarno odgovoriti pedagoškim standardima i metodičko-didaktičkim zahtjevima škole naprosto nisu postojali.

Islamska pedagoška akademija u Zenici; nastala je kao odgovor na potrebu za obrazovanjem stručnog i kvalificiranog kadra za predmet *Islamska vjeronauka*. Osnovana je Odlukom Sabora Islamske za-

ORGANIZACIJSKA SHEMA ISLAMSKE PEDAGOŠKE AKADEMIJE U ZENICI

jednice Bosne i Hercegovine 28.08.1993. godine, a Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta FBiH - nakon neposrednog uvida u ispunjenje uvjeta za početak rada Akademije - donijelo je Rješenje po kojem Islamska pedagoška akademija u Zenici može vršiti "obrazovanje studenata koji će u dvogodišnjem trajanju nastavno-naučnog procesa stjecati stručni naziv *Nastavnik islamske vjeronauke*".

Prije nego je izvršen prijem prvih studenata i počela nastava, Upravni odbor i dekan Akademije formirali su stručne timove za izradu Pravila, Pravilnika i Nastavnog plana i programa. Pri izradi Nastavnog plana i programa nastojalo se odgovoriti dvjema temeljnim potrebama: potrebi za stjecanjem neophodnih pedagoških znanja i nužnom didaktičko-metodičkom osposobljenošću studenata i potrebi proširenog poznavanja islama (kao temeljne sadržajne osnove nove nastavne discipline) u kontekstu zahtjeva Vjeronauke, kao novog školskog predmeta. Stoga se težilo da dio kurikuluma Islamske pedagoške akademije koji se odnosi na vjerske predmete bude stavljen u pedagoški kontekst kako bi zadobio nužnu didaktičko-metodičku intencionalnost, odgovorio ciljevima škole i pedagoškim standardima njene nastave, a da njegov općeobrazovni, lingvistički i pedagoško-psihološki dio bude, bar elementarno, zasnovan na načelima islamske obrazovanosti i prožet duhom njenog *ethosa*.

Islamska pedagoška akademija u Zenici je (za naše prilike) danas uzorito organizirana; zamišljena je kao dinamična i, za nova saznanja i iskustva, otvorena institucija, osjetljiva za zahtjeve *živog* islama, potrebe našega vremena i osobitu narav

svijeta u kojem živimo. Svoj rad zasniva na *Pravilima*, koja su izrađena na načelima Ustava Islamske zajednice i Zakona o visokom obrazovanju.

Akademijom upravlja Upravni odbor, koji čine predsjednik, potpredsjednik i pet članova, a rukovodi dekan. Dekan se bira iz reda nastavnika koji su u stalnom radnom odnosu na Akademiji.

Islamska pedagoška akademija u Bihaću; osnovana je, također, odlukom Sabora Islamske zajednice 23. 12. 1995. godine. Radi po istim Pravilima i Nastavnom planu i programu kao i Islamska pedagoška akademija u Zenici. Od 27.6.1997. članica je Bihačkog univerziteta. Za potrebe nastave i smještaj studenata Visoki saudijski komitet za pomoć narodu Bosne i Hercegovine izgradio je veliku i modernu zgradu čijim je vlasnikom prošle godine postala Islamska pedagoška akademija u Bihaću.

Studijska grupa: Islamska vjeronauka Pedagoške akademije Mostar; *dogovorom Islamske zajednice u BiH i Općepedagoškom akademijom u Mostaru 1997. pri ovoj akademiji je osnovan studij islamske vjeronauke. Studij se realizira po nešto izmijenjenom Nastavnom planu i programu u odnosu na dvije islamske pedagoške akademije, što će biti naznačeno u njegovom shematskom predstavljanju u nastavku ovoga rada. Većina nastavnika za nastavu na ovoj studijskoj grupi osigurana je sa fakulteta Islamskih nauka u Sarajevu.*¹⁰

Ovdje predstavljam Nastavni plan islamskih pedagoških akademija, a u podtekstu naznačavam razlike koje sadrži Nastavni plan studijske grupe Islamska vjeronauka Pedagoške akademije u Mostaru.

NASTAVNI PLAN ZA I GODINU STUDIJA *								
Redni broj	NASTAVNI PREDMET	BROJ SATI U SEDMICI				UKUPNO SATI GODIŠNJE		
		I semestar		II semestar		P	V	Σ
		P	V	P	V			
1.	Kiraet I	2	1	2	1	60	30	90
2.	Tefsir I	2	1	2	1	60	30	90
3.	Hadis I	2	-	2	-	60	-	60
4.	Akaid	2	1	2	1	60	30	90
5.	Islamska kultura i civilizacija I	2	-	2	-	45	-	45
6.	Islamska umjetnost I	-	-	2	-	15	-	15
7.	Arapski jezik I	2	3	2	3	60	90	150
8.	Bosanski jezik i književnost I	3	1	3	1	90	30	120
9.	Engleski jezik I	2	2	2	2	60	60	120
10.	Opća psihologija	2	1	2	1	60	30	90
11.	Pedagogija	2	1	2	1	60	30	90
12.	Informatika	2	1	-	1	30	30	60
	Ukupno sati	25	13	23	12	720	375	1095
	Broj ispita	12						

* Nastavni plan i program na I godini studijske grupe Islamska vjeronauka Pedagoške akademije u Mostaru nema predmeta: Islamska umjetnost,

Bosanski jezik i književnost, Engleski jezik i Informatika, a za razliku od IPA u Zenici i Bihaću sadrži predmete Sociologija i Tjelesni i zdravstveni odgoj.

NASTAVNI PLAN ZA II GODINU STUDIJA *								
Redni broj	NASTAVNI PREDMET	BROJ SATI U SEDMICI				UKUPNO SATI GODIŠNJE		
		III semestar		IV semestar		P	V	Σ
		P	V	P	V			
1.	Kiraet II	2	1	-	-	30	15	45
2.	Tefsir II	2	1	2	1	60	30	90
3.	Hadis II	2	-	2	-	60	-	60
4.	Fikh	2	1	2	1	60	30	90
5.	Islamska kultura i civilizacija II	2	-	2	-	45	-	45
6.	Islamska umjetnost II	-	-	2	-	15	-	15
7.	Islamska filozofija	2	-	2	-	60	-	60
8.	Da'wa	2	1	2	1	60	30	90
9.	Arapski jezik II	2	3	2	3	60	90	150
10.	Bosanski jezik i književnost II	2	2	2	2	60	60	120
11.	Engleski jezik II	2	2	2	2	60	60	120
12.	Didaktika i metodika isl. vjeron.	2	2+1**	2	2+1**	60	60+30	150
13.	Razvojna psihologija	2	1	-	-	30	15	45
14.	Pedagoška psihologija	-	-	2	1	30	15	45
	Ukupno sati	24	15	22	14	690	435	1125
	Broj ispita	14						

* Nastavni plan i program na II godini studijske grupe Islamska vjeronauka Pedagoške akademije u Mostaru nema predmeta: Islamska umjetnost, Islamska filozofija, Bosanski jezik i književnost,

Engleski jezik i Informatika, a za razliku od IPA u Zenici i Bihaću sadrži predmete: Kultura izražavanja (jedan semestar), Tehnologija savremene nastave i Građansko obrazovanje.

Na II godini studijske grupe Islamska vjeronauka Pedagoške akademije u Mostaru predmet Dječija i pedagoška psihologija se sluša jedan semestar, dok na IPA u Zenici i Bihaću postoje dva predmeta: Razvojna psihologija (III semestar) i Pedagoška psihologija (IV semestar).

** III i IV semestar studenti IPA u Zenici i Bihaću u obavezi su da prate po jedan seminar.

Islamske pedagoške akademije u Zenici i Bihaću i studij *Islamske vjeronauke* Pedagoške akademije u Mostaru pored svršenika medresa mogu upisati i svršenici ostalih srednjih škola četverogodisnjeg trajanja, uz uvjet prethodne provjere znanja iz *Kiraeta* i osnova islama. Studij tokom godine traje trideset sedmica, a počinje prvog ponedjeljka u mjesecu Oktobru. Polaganje ispita je organizirano u tri ispitna roka (januarsko-

februarskom, junsko-julskom i septembarskom). Tokom studija studenti su obavezni napisati dva seminarska rada (jedan iz vjerske, a jedan iz pedagoško-psihološke grupe predmeta) pod vodstvom profesora, obaviti metodičko-pedagošku praksu, održati ogledne sate.

Nakon okončanog studija, a na osnovu Pravila ovih institucija, njihovi svršenici stječu stručni naziv: *Nastavnik islamske vjeronauke*. Ovim zvanjem kandidat je osposobljen za rad u osnovnim školama na predmetu *islamska vjeronauka*.

U nastavku ću dati shematsku usporedbu upisanih studenata na akademije i studijsku grupu Islamska vjeronauka u Mostaru od njihovog osnivanja do danas, upisanih u školsku 2001/02. godinu, nastavnog osoblja, administracije i tehničkog osoblja te njihove tehničke opremljenosti.

UPISANI STUDENTI OD OSNIVANJA DO DANAS			
	Redovni	Vanredni	Diplomirali
IPA u Zenici	375	540	182
IPA u Bihaću	133	256	44
Odjeljenje Mostar	74	104	36

UPISANI U ŠK. 2001/02. godini		
	Redovni	Vanredni
IPA u Zenici	28	48
IPA u Bihaću	16	21
Odjeljenje Mostar	15	29

NASTAVNO OSOBLJE						
Vrsta angažiranja	Doktori nauka		Magistri nauka		Ostali	
	Stalni	Saradnici	Stalni	Saradnici	Stalni	Saradnici
IPA u Zenici	6	7	3	3	2	4
IPA u Bihaću	2	7	1	4	-	2
Odjeljenje Mostar	-	4	2	6	-	-

ADMINISTRACIJA I TEHNIČKO OSOBLJE			
	Administracija	Tehničko osoblje	Ukupno
IPA u Zenici	3	6	9
IPA u Bihaću	2	1	3
Odjeljenje Mostar*	-	-	-

* Administracija i tehničko osoblje Pedagoške akademije u Mostaru su zajednički za sve odsjeke.

TEHNIČKA OPREMLJENOST						
	Tehnička priprema nastave	Kabineti nastavnika	Informatički kabinet	Biblioteka	Učionice	Amfiteatar
IPA u Zenici	DA	7	DA	9 hiljada naslova	2	DA
IPA u Bihaću	NE	1	NE	300 naslova	2	DA
Odjeljenje Mostar	NE	2	DA	10 hiljada naslova	2	NE

OPRAVDANOST OSNIVANJA I POSTOJANJA

Islamska pedagoška akademija

Na pitanje koje je implicirano u ovom podnaslovu pokušali smo (članovi istraživačkog tima ustanove na kojoj radim i ja) odgovoriti na temelju rezultata istraživanja koja su, povodom ovog kolokvija, organizirana na Islamskoj pedagoškoj akademiji u Zenici.

U svrhu stjecanja uvida u domete i mogućnosti islamskih pedagoških akademija i studijske grupe Islamska vjeronauka u Mostaru, kao faktora islamskog odgoja i obrazovanja, urađeno je opsežno empirijsko istraživanje u Mostaru, Sarajevu, Bihaću, Zavidovićima i Zenici. Ispitana su 233 učenika koji pohađaju nastavu islamske vjeronauke, 44 njihova roditelja, 23 direktora osnovnih škola, savjetnika PPZ-a, školska pedagoga-psihologa i 61 nastavnik islamske vjeronauke.

Sukus istraživačkih rezultata potrebno je posmatrati i interpretirati kroz dvije ravni:

1. ravan neupitnih pozitivnih efekata "ulaska" adekvatno educiranih nastavnika islamske vjeronauke u školski sistem;

2. ravan novih inspirativnih mogućnosti koje otvara i na koje obavezuje proces usavršavanja edukacijskog modela Islamske pedagoške akademije.

Roditelji učenika tvrde da je pohađanjem nastave islamske vjeronauke manifestno ponašanje njihove djece postalo profinjelijim (u prilogu, tabela na str. 7).

Istu tvrdnju iznose i direktori osnovnih škola, savjetnici PPZ-a i školski pedagozi-psiholozi (u prilogu, tabela na str. 12).

Zanimljiv je učenički odgovor na pitanje o "važnim" predmetima u školi (prikaz odgovora u prilogu na str. 3. i 4). Znatno broj učenika, čiji su nastavnici završili Islamsku pedagošku akademiju, vjeronauku je rangirao kao najvažniji školski predmet. Ako je temeljni imperativ mladoj osobi da otkrije smisao i pronađe put svoga samoostvarenja, onda samo sadržaji osobe koji joj mogu pomoći u tom nastojanju bivaju procijenjeni važnim.

Nastavnici educirani na islamskim pedagoškim akademijama stekli su znatnu pedagoško-psihološku kompetenciju i senzibilitet potreban da sadržaje vjeronauke integriraju u itinerarij samoos-

tvarenja, ali i drugih razvojnih preokupiranosti ovovremenih mladih ljudi. U perspektivama interkulturalnog odgoja bošnjačko dijete samo na ovaj način osvaja sigurna, kompetentna uporišta svog identiteta, koja neće biti olahko dovedena u pitanje i potisnuta u zaborav u susretu s drugim.

Osobe koje prati kvalitet naše škole (direktori, savjetnici PPZ-a, školski pedagozi-psiholozi) prepoznaju razliku u dostignutom kvalitetu nastave islamske vjeronauke uspoređujući svršenike islamskih pedagoških akademija, studijske grupe Islamska vjeronauka u Mostaru i medresa (rezultati u prilogu na str. 13). Razlika je najizraženija u metodičko-dokimološkom aspektu, kao i u načinu komuniciranja s učenicima te prirodni pristupa rješavanju odgojnih poteškoća.

Ovi rezultati nas uvode u drugu ravan interpretacije. Očito je da osobe koje realiziraju nastavu islamske vjeronauke, a nisu posebno educirane za taj poziv, prolaze kroz etape svoje profesionalne biografije koja je ispunjena nedoumicama, otvorenim pitanjima.

Razvojne projekcije islamskih pedagoških akademija, utemeljene u postojećim kadrovskim pretpostavkama, potrebno je orijentirati ka profiliranju u centar koji umije ponuditi model permanentne edukacije: koordiniranjem procesa doedukacije, mentorstva za pripravnčki ispit vjeroučitelja, osmišljavanjem procesa usavršavanja i napredovanja nastavnika vjeronauke, kao i podrške radu u mektebskoj nastavi.

Svi stratumi uzoraka istraživanja poziciju nastavnika vjeronauke u školi definiraju kao idealnotipsku mogućnost jačanje islamske odgojne komponente kao inspirativno okupljajuće matrice razuđenoj obrazovnoj ponudi u školi. Prvenstveno kroz osposobljavanje ovih nastavnika za funkciju animatora integrativnih procesa u školi (u prilogu, rezultati na str. 9, 13, 19 i 20). Jer, škola današnjice, u kojoj svako predaje tako kao da drugi predmeti i ne postoje, rezultira faktografskim i fragmentarnim znanjem, bez njihovog kognitivnog i afektivno-konativnog povezivanja.

Islamske pedagoške akademije i studijska grupa Islamska vjeronauka Akademije Mostaru, u nejednakim naporima posvjedočenja ovakve mogućnosti, trebale bi slijediti jedan od mnogobrojnih poticaja svoje istraživačke profilacije,

oslonjene na savremenu znanstvenu pedagoško-psihološku i didaktičko-metodičku paradigmu.

VIZIJA RAZVOJA

Da bismo mogli učestvovati u budućnosti i elementarno vladati našim postojanjem u njoj potrebna nam je nova vizija odgojno-obrazovnih institucija.¹¹

Kvalitetna i ostvariva vizija razvoja jedne odgojno-obrazovne institucije, makar bila predstavljena samo u naznakama, uveliko preseže domete što ih sadrži osobna vizija pojedinca. Stoga, ona treba biti rezultat projekcije mnogih, koji su združeni u jednu širu *interesnu* zajednicu unutar koje će se događati onaj djelotvorni prelazak "s osobnih vizija na zajedničku viziju". Tim prije što se promjene, održiv i dostatan razvoj bilo koje odgojno-obrazovne institucije ne mogu događati izdvojeno, bez punine odnosa sa cjelinom i ostalim njenim dijelovima. Vizija razvoja islamskih pedagoških akademija, koju ovdje prezentiram tek u naznakama,¹² želi biti poticateljski *predtekst* nastajanja naše zajedničke vizije kao temeljnog uvjeta njene zbiljske ostvarivosti. Ma kave bile naše zamisli one se neće moć provesti "ako ih ne podrži velika većina sudionika"¹³ u procesu promjena.

Sam duh islama i odgojno-obrazovno naslijeđe Bošnjaka, naš evropski geo-egzistencijalni i povijesni topos te savremenost kao njegova bitna odrednica nalažu postojanje dvije vrste odgojno-obrazovnih institucija Islamske zajednice;¹⁴

a) One koje bi - budući da su neprekinutim uporištem i krunskim simbolom sveukupne naše tradicije, njenog kulturnog i duhovno-religijskog kontinuiteta - osobito bile prepoznate po tome što bi se dokazivale kao pouzdane njegovateljice i vjerne prenositeljice u našu sadašnjost i budućnost smisla i vrijednosnog univerzuma islamsko-bošnjačke baštine. Ove institucije bile bi pouzdan intelektualni i duhovni prostor u kojem bi se izražavala, razvijala i dozrijevala svijest ne samo o onome što je ta baština bila tokom naše povijesti nego i šta ona mora biti sutra. Nastavni plan i program ovih institucija primarno bi se zasnivao na islamskoj tradicionalnoj odgojno-obrazovnoj matrici i njegovao bi svijest o *cjelini* znanja. Otuda

bi ga posebno obilježavao napor građenja duhovnog suodnosa i dosezanja suglasja između “prenesenih” (*al-ulum al-naklijjah*) i “intelektualnih” (*al-ulum al-aklijjah*) oblika znanja. Znanju bi se pristupalo, naravno, u njegovoj razvojnoj, dijahronijskoj dimenziji i bilo bi propitivano u svim svojim glavnim svjetskopovijesnim izrazima (klasičnom, novovjekovnom i savremenom).

Ove bi institucije bile tradicionalne po svojim fundamentalnim vrijednosnim ishodištima, po smislu za vjernost *izvorima*, po posebnom osjećaju za vjerodostojni i oslovljavajući govor tradicije i njegovanje njenih vrijednosti u sadašnjosti, po vjernosti duhovno-vjerskom i intelektualnom emanetu islama, odgovornosti za razvoj mjerodavne islamske misli kod nas i njenoj orijentacijskoj ulozi u životu bosanskohercegovačkih muslimana. Sve ostalo (organizacija, standardi, razvoj znanstvenog senzibiliteta, metode, nastavna sredstva, interpretacija nastavnih sadržaja, primijenjeni znanstveni i hermeneutički instrumentarij itd.) trebalo bi biti zasnovano na uvažavanju relevantnih dometa savremenog svijeta, osobito njegovih, duhu islamske kulture neproturječnih, postignuća u području znanosti i odgojno-obrazovne prakse;

b) druga bi vrsta institucija trebala biti naglašeno otvorena za mnogovrsna pitanja (individualna i zajednička, lokalna i opća) naše sadašnjosti i budućnosti. One bi, otuda, bile zasnovane na izraženom osjećaju za aktuelne potrebe našeg muslimanskog čovjeka, islama i Islamske zajednice, za duhovnu i vjersku situaciju našega doba, te središnje probleme svijeta u kojem ostvarujemo svoju vremenu egzistenciju. One bi, ustvari, davale neposredan i praktičan, savremen *islamski odgovor* na zahtjeve i potrebe našeg svakodnevnog života, posebno u dimenziji njegove odgojno-obrazovne stvarnosti. Posredstvom ovih institucija muslimani i Islamska zajednica postajali bi neodvojiv i djelotvoran sudionik u sadašnjosti, činili bi aktivniji dio onog dijela savremenog svijeta kojemu neposredno pripadamo, stjecali znatnije mogućnosti saobraćanja s njim i ostvarivanja svoje uloge u njemu.

Kako bi odgovorile svojoj posebnoj namjeni i svrsishodno se smjestile u svijet stalnih promjena, one bi bile dinamične organizacijske arhitektonike, otvorene i fleksibilne, podložne čestim provjerama i povremenim promjenama; efikasno i savremeno

organizirane, moderno i funkcionalno tehnički opremljene, sa jasno definiranim ciljevima, postavljenim zadaćama i odgovornostima, sa minimalim brojem zaposlenih u stalnom radnom odnosu, sa rukovodiocima i operativnim saradnicima visokog umijeća komuniciranja, poduzetničkog duha, poslovnog senzibiliteta i savremene, pragmatične misli, sposobnih da okupe širok krug stručnih i kompetentnih saradnika koji bi se, uglavnom, angažirali po potrebi, zavisno od naravi poslova i vrste ostvarivanih projekata. Najoperativniji dio ovih institucija bio bi vezan za konkretne projekte, koji bi, ustvari, nastajali kao odgovor na neposredne potrebe Zajednice i bosanskohercegovačkog muslimanskog ljudstva. Neki bi od njih bili dugoročnije naravi, kao što je projekat obrazovanja muallima i nastavnika za mektebsku nastavu i Vjeronauku u školi, za, možda već uskoro, “religijsku kulturu”, rad u džematu s omladinom i roditeljima te u samim porodicama, rad u medijima i sl. Međutim većina projekata bi, ustvari, bili odgovor na trenutačne odgojno-obrazovne i religijsko-kulturne potrebe muslimanske zajednice, ko što su istraživanja različitih područja naše religijsko-pedagoške stvarnosti, učešće (ispred Islamske zajednice) u radu različitih omladinskih, međureligijskih, kulturnih, bioetičkih, ekoloških i humanitarnih (domaćih i stranih) organizacija, uključivanje u sportska, planinarska i slična udruženja¹⁵; učešće u izradi udžbenika i priručnika, nastavnih planova i programa za školsku vjeronauku i mektebsku nastavu itd.

Među takovrsnim institucijama Islamske zajednice trebale bi biti i islamske pedagoške akademije.

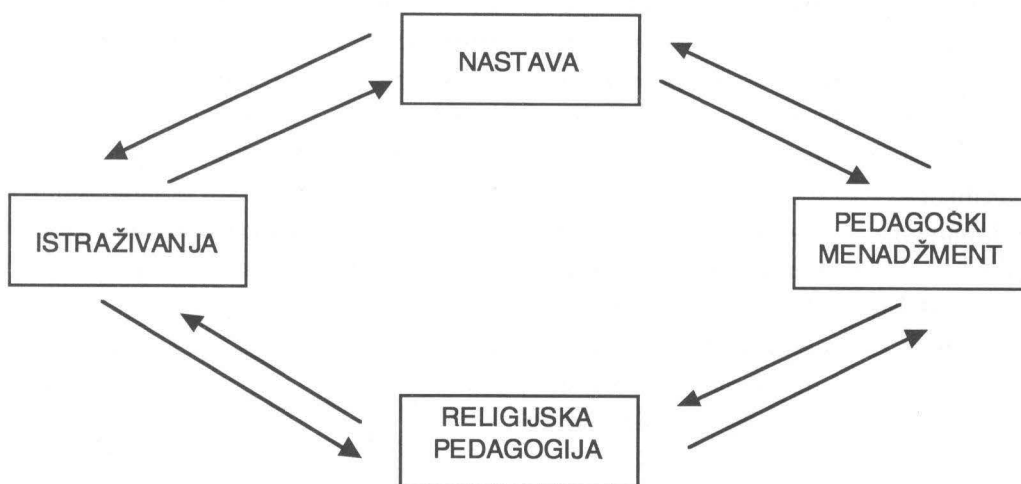
Islamske pedagoške akademije i studijska grupa Islamska vjeronauka Pedagoške akademije u Mostaru, danas su, uglavnom, usredsređene na pripremanje kadra za nastavu vjeronauke u školi. Golemo područje odgojno-obrazovnih potreba Islamske zajednice i religijsko-pedagoške prakse bosanskohercegovačkih muslimana ostalo je izvan dometa pedagoškog interesa i didaktičko-metodičkog djelovanja ovih institucija, što ih, već sada, čini nedovoljno djelotvornim i svrsishodnim. Zbog ovog, odveć suženog polja njihovog rada one bi, već za nekoliko godina, mogle u potpunosti dovesti u pitanje razlog svoga postojanja, a nas i

našu zajednicu i ubuduće lišavati onih dimenzija pedagoškog, znanstveno-istraživačkog i stručnog djelovanja bez kojih nema obuhvatne i djelotvorne vjerske i kulturne aktivnosti i kvalitetnog odgoja i obrazovanja.

Da bi zadobile svoj stvarni *raison d'être*, odgovorile religijsko-pedagoškim potrebama Islamske zajednice i složenim zahtjevima odgojno-obrazovne stvarnosti Bošnjaka one moraju proširiti polje svoga djelovanja i doživjeti znatnu konceptualnu, organizacijsku i strukturalnu preobrazbu, pri tome dos-

ljedno uvažavajući načelo racionalnosti, fleksibilnosti i efikasnosti. U tom pogledu, neka mi bude dopušteno da u nekoliko naznaka predstavim viziju razvoja islamskih pedagoških akademija.

Akademije bi trebale biti fleksibilno organizirane institucije, otvorene za neophodne promjene i stalne provjere svoje djelotvornosti, osjetljive za duh vremena i nove odgojno-obrazovne potrebe. Kao takve obuhvatale bi najmanje četiri područja djelovanja: *nastavno, istraživačko, pedagoški marketing i religijska pedagogija.*

NASTAVA

Na akademijama bi trebalo uložiti više napora za osavremenjivanje i profiliranje studija u pravcu pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih disciplina. U tom pogledu, korisno bi bilo:

- proširiti posmatračku i saradničku nastavu u školama, primijeniti model *radionica* u nekim područjima rada sa studentima, posvetiti znatniju pažnju metodičkoj praksi i uvesti metode svih vjerskih predmeta u posljednjoj godini studija itd.;

- proširiti studij na akademijama osnivanjem još nekoliko studijskih grupa, kao, primjerice, *studijska grupa za mektebsku nastavu*¹⁶, *religijsku kulturu i za arapski i engleski jezik*¹⁷;

- izraditi novi nastavni plan i program koji bi odražavao potrebu oslobađanja studija od krutosti i premještanja njegovog težišta sa receptivnog na

produktivno znanje, sa podučavanja na treninge, metodike predmeta i istraživačke oblike nastave, osobito u posljednjoj godini studija;

- osloboditi studij prenatrpanosti i neopravdano velikog broja ispita. U tom pogledu potrebno je izvršiti analizu postojećih nastavnih planova i programa, utvrditi eventualne neracionalnosti, sadržajne sličnosti i podudarnosti u dijelovima nekih predmeta te izvršiti sadržajna i tematska usaglašavanja među njima;

- vršiti povremeno osvježavanje nastavnog kadra i prakticirati češću razmjenu nastavnika sa drugim, naročito srodnim, višim i visokoškolskim obrazovnim institucijama;

- da bi svršenic akademija tokom studija stekao akademsku zrelost i dovoljnu kompetenciju u svojoj profesiji, osposobio se za stručno i kvalitetno obavljanje svojih odgojno-obrazovnih zadataka

posve je nedovoljan dvogodišnji studij. On je više okolnosno iznuden i može se tolerirati samo kao prelazno rješenje, kako bi se zadovoljile potrebe *ad experimentum*. Stoga predlažem uvođenje stepenovanog studija na akademije. Za sada dvogodišnjeg i trogodišnjeg, a kasnije i četverogodišnjeg studija.

Sve akademije, zajedno sa Fakultetom islamskih nauka, neizostavno bi trebale postati članice Univerziteta sa zadržanim specijalnim statusom, što bi bilo regulirano posebnim Ugovorom sačinjenim između Univerziteta i ovih institucija, Vlade Federacije BiH i Rijaseta Islamske zajednice. Ugovorom bi bilo definirano da su akademije i Fakultet islamskih nauka specifične akademske ustanove Islamske zajednice sa posebnim položajem i djelovanjem u sastavu Univerziteta. To bi, pored ostaloga, značilo da se kadrovska politika, biranje rukovodilaca, izrada i verifikacija nastavnih planova i programa, kriteriji i kvalitet nastave, organizacija ovih institucija usaglašava sa Univerzitetom, ali isto tako dobivaju mišljenje i odobrenje Sabora i Rijaseta Islamske zajednice. Ovim bi visokoškolske institucije Islamske zajednice dobile na nivou i vrijednosti studija, dostizanju viših standarda organizacije i nastave, prohodnosti studenata, razmjenu iskustava, međuznanstvenoj saradnji, čime bi znatno bila povećana njihova akademska vrijednost. Time bi, također, svi akti ovih institucija (diplome, imenovanje profesora i sl.), koji sada vrijede samo *pro foro interno*, postali valjani i *pro foro civili*.

Radi stjecanja uvjeta za atraktivniji, efikasniji i fleksibilniji studij na akademijama, bilo bi, također, potrebno temeljito upoznati neke od savremenih svjetskih sistema studija, kao što je, primjerice, ECTS sistema (*European Credit Transfer System*) i odlučiti se na, *mutatis mutandis*, primjenu onoga koji najviše odgovara našim nastavnim ciljevima i odgojno-obrazovnim potrebama te naravi našeg studija.¹⁸

ISTRAŽIVANJA

Da bi islamske pedagoške akademije mogle valjano unapređivati svoj rad, imati potrebne uvide u kvalitet i efikasnost odgojno-obrazovnih učinaka svojih svršenika i u stvarne potrebe učenika i

njihovih roditelja, te stekle sposobnost odgovaranja na aktuelne potrebe kulturne i religijsko-pedagoške stvarnosti Islamske zajednice i bošnjačkog naroda, one bi neizostavno trebale dio svojih aktivnosti posvetiti istraživačkom radu. Istraživanja kojima bi se bavile akademije bila bi *akcione* naravi i povezivala bi kvalitativnu i kvantitativnu metodologiju. A to, zapravo, znači da istraživanja ne bi služila samo prikupljanju informacija o predmetu istraživanja, snimanju stanja, analizi i pohrani podataka nego bi, ponajprije, bila u funkciji promjene stanja. Kombiniranje istraživačkih metoda kvalitativne i kvantitativne orijentacije osiguralo bi metodološku korektnost (a time i aplikativnu snagu) dobivenim rezultatima. Kvantitativnom dimenzijom dosegla bi se mogućnost intersubjektivne provjere rezultata, kako u našem tako i međunarodnom kontekstu, dok bi kvalitativne metode osigurale mogućnost brljenja nad pojedinačnim osobenim odgojnim potrebama unutar bošnjačke stvarnosti.

Istraživanja bi, u najvećoj mjeri, obuhvatala:

- nastavu u mекtebima, obrazovnim institucijama Islamske zajednice;
- vjeronauku u školi;
- vjerski odgoj u porodicama i džematima te
- različite oblike edukacije u našem društvu kulturno-religijskog predznaka, sa posebnim osvrtom na parainstitucionalne organizacije i alternativna udruženja koja se, pored ostalog, bave i religijskom edukacijom, a dio su - osobito tokom posljednjeg desetljeća - sveukupne naše kulturne i odgojno-obrazovne realnosti.

Pri Islamskoj pedagoškoj akademiji u Zenici već nekoliko godina funkcioniра tim za pedagoška istraživanja i permanentnu edukaciju. Čine ga nastavnici Akademije, njeni studenti i svršenici koji su završili studij pedagogije i psihologije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i nekoliko vanjskih saradnika iz drugih srodnih institucija. Tokom posljednjih nekoliko godina pod vodstvom doc. dr. Refika Čatića i mr. Edine Vejo izvršeno je nekoliko, pažnje vrijednih, istraživanja u području vjeronauke i religijske pedagogije. Istraživački tim Akademije, također, organizira stručne kurseve i seminare za nastavnike i odgajatelje naših obrazovnih institucija sa islamskim uklonom.

PEDAGOŠKI MENADŽMENT

Pedagoški menadžment bio bi u najtješnjoj povezanosti sa istraživačkim timom akademije i u saradnji s njim bi ostvarivao većinu poslova iz svoje domene. Pedagoški menadžment bi se bavio:

- ispitivanjem širokog područja odgojno-obrazovnih potencijala i potreba učenika, nastavnika, odgajatelja, muallima, roditelja, džemata i Islamske zajednice, nudio bi relevantne informacije o tim potrebama i predlagao načine njihove realizacije; uvođenjem novih metoda u odgojno-obrazovni proces;

- usavršavanjem metoda interaktivnog učenja i rada u radionicama; evaluacijom rada muallima, nastavnika i odgajatelja odgojno-obrazovnih institucija Islamske zajednice;

- pedagoškom komunikologijom, kao važnom pretpostavkom razvoja komunikacijskih umijeća;

- izradom didaktičkog materijala (testovi, upitnici, grafofolije, radne sveske, pedagoški dosjei, nastavni plakati);

- učešćem u izradi nastavnih planova i programa, udžbenika i priručnika za mektebe, vjeronauku u školi, medrese, akademije itd.;

- permanentnom edukacijom - davanjem stručnih savjeta, pedagoških instrukcija i usluga, organiziranjem kurseva i radionica za muallime, vjeroučitelje, nastavnike i odgajatelje naših odgojno-obrazovnih ustanova¹⁹ itd.

Znatan dio svojih aktivnosti iz ove domene, akademije bi ostvarivale ili u saradnji ili po nalogu Vjersko-prosvjetne službe Rijaseta.

Važno je napomenuti da bi većina poslova iz područja djelovanja "pedagoškog menadžmenta" bila zasnovana na ekonomskoj logici i bili bi akademijama jedan od izvora nezanemarljive finansijske dobiti.

RELIGIJSKA PEDAGOGIJA

Vjeronauka u školi i ostali odgojno-obrazovni oblici rada vjerskih zajednica su glavna područja bavljenja religijske pedagogije. Ova značajna disciplina savremene pedagoške znanosti kod nas je još uvijek, nažalost, *terra incognita*. Stoga bi jedna

od važnih zadata islamskih pedagoških akademija trebala biti da, u saradnji sa drugim sličnim obrazovnim institucijama univerzitetskog nivoa, gradi pretpostavke za zasnivanje naše religijsko-pedagoške misli kao teoretski artikulirane refleksije vjersko-religijskog odgoja i obrazovanja Bošnjaka i njihove pedagoške prakse. Pri akademijama bi trebalo uspostaviti centar (ili za početak sekciju) za religijsku pedagogiju, koji bi činili voditelj (najupućeniji nastavnik u područje religijske pedagogije) i nekoliko saradnika.

Zadaca centra bila bi:

- organizirati vlastiti rad po kriterijima savremenog menadžmenta i duhu poduzetništva;

- uspostaviti saradnju sa znanstvenicima, istraživačima i stručnjacima iz područja pedagogije, islamske odgojno-obrazovne misli i nekih komplementarnih znanstvenih disciplina;

- okupiti mlade stručnjake, osobito darovite svršenike akademija koji su završili i studij Pedagogije te svršenike Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu (Odsjek za pedagogiju);

- organizirati praćenje relevantne religijsko-pedagoške literature na arapskom, južnoslavenskim i nekim evropskim jezicima i preporučivati prevodenje za nas najinteresantnijih djela;

- graditi pretpostavke za zasnivanje religijske pedagogije u Bosni i Hercegovini na islamskom duhovnom i intelektualnom backgroundu, kao polazišta znanstvenog izučavanja mjesta i uloge islama (i religije općenito) u našem odgojno-obrazovnom prostoru;

- pripremati uvjete za uvođenje religijske pedagogije na islamske i opće pedagoške akademije, Fakultet islamskih nauka i pedagoške fakultete.

*
* *

Okosnicu rada svih ovih sastojnica akademija (istraživačkog biroa, pedagoškog menadžmenta i centra za religijsku pedagogiju) - osim nastave - činio bi voditelj i nosioci najvažnijih projekata. Ovaj posao bi radili u okviru svojih obaveza u nastavi na akademijama i za njih ne bi primali posebnu plaću iz predviđenog budžeta. Njihova eventualna zarada uglavnom bi ovisila od ostvarenih projekata i sredstava koja bi se stjecala od različitih vrsta usluga.

Funkcioniranje ovako zamišljenih akademija bilo bi zasnovano na timskom radu, odgovornosti, razvijenoj međusobnoj saradnji i povjerenju svih zaposlenih.

Njihovim svršenicama bi bila omogućena kvalitetna stručna religijsko-pedagoška formacija te uvođenje u *akciona* istraživanja. Bili bi nadmoćno osposobljeni za rad na području vjerskog i kulturno-religijskog odgoja i obrazovanja (u školi, predškolskim ustanovama, mektebu, porodici, džematu, omladinskim udruženjima i medijima).

Mnogima od nas ovako (ili slično) zamišljene institucije nisu realno ostvarive. Ja, naravno, ne mislim tako. Da bi ovakve (ili bolje koncipirane) institucije bile moguće nužno je da većina nas to istinski želi i da vjeruje u to, te da slijedimo načelo: "ako drugi mogu zašto ne bismo mogli i mi"; da se hrabro odlučimo na temeljite promjene, valjano organiziramo i usvojimo standarde uspješnog djelovanja; da poslove povjerimo najboljim i najodgovornijim među nama - onima koji imaju stabilan karakter i koji posjeduju najkvalitetnije obrazovanje i poduzetnički duh, novu i kreativnu misao i bitno promijenjeno (protivno odavno sviknutom) razumijevanje rada itd.

Uostalom, budućnost našeg odgoja i obrazovanja i odgojno-obrazovnih institucija koje ga ostvaruju u najvećoj će mjeri ovisiti o onome što mi, ustvari, jesmo i što smo spremni u njih uložiti i od njih načiniti.

Brojni primjeri kvalitativnih promjena, ozdravljenja škole i izgradnje uspješnih odgojno-obrazovnih institucija u savremenom svijetu od Japana i Malezije do Slovenije i Njemačke mogu nas ohrabriti i podržati u našim naporima na putu k promjenama.²⁰

ZAKLJUČAK

Nema nikakve dvojbe da neke od odgojno-obrazovnih institucija, koje su nastale tokom protekle decenije ne bi bile osnovane da je bez potresa, vanjskih i unutarnjih kriza funkcionirao sistem Islamske zajednice. One nisu nastale iz potreba i volje sistema, kao posljedica njegovog teleološki profiliranog i kriteriološki zasnovanog rada. Stoga, većina njih još nisu u potpunosti postale

dijelom stvarne skrbi i organizacijskog tkiva Islamske zajednice.

Odveć je jasno da svako obrazovanje i institucije koje ga ostvaruju mogu svrsishodno i bez unutarnjih otpora funkcionirati i ostvarivati svoje (više) ciljeve ukoliko su dio djelatne cjeline unutar koje je postignuta "empirijska korelacija" među svim njenim nosivim sastavnicama.

Mislim da odgojno-obrazovni sistem Islamske zajednice tek treba izgraditi na novoj paradigmi, koja bi bila zasnovana na rehabilitiranoj i obnovljenoj islamskoj etici rada i punoljetnoj odgovornosti za ono što činimo; na svijesti o načelima živog islama i njegovim vjerodostojnim značenjima; na međusobnom povjerenju, priznavanju²¹ i solidarnosti; na utemeljenom samopouzdanju i odgovornosti; na moralnim načelima koja se odnose na obaveze prema zajednici i svim njenim članovima; na osjećaju za zahtjeve našega vremena i osobitu narav svijeta u kojem živimo; na kompetentnom znanju i spremnosti da sebe mijenjamo kako bi dospjeli u zbiljsku mogućnost mijenjanja okolnosti. "Ako se promijene ljudi u sustavu, mijenja se i sam sustav."²² Sistem nije "tamo vani", on je "tu u nama", gdje se, ustvari, i začinje izvjesnost njegove stvarne promjene. Dakle, ako sebe ne promijenimo zaludan je napor za promjenom sistema.

Unutar ovako zasnovanog, novog odgojno-obrazovnog sistema Islamske zajednice imale bi budućnost sve njegove sastojnice, budući da bi proishodile iz zdravih zajedničkih osnova i težile istom cilju, međusobno se nadopunjavale i značile jedinstvenu snagu. U protivnom, mogle bi i dalje biti jedna drugoj "prijetnja" i "opasnost" vlastitom trajanju.

BILJEŠKE:

¹Ovaj tekst o islamskim pedagoškim akademijama nije rezultat isključivo moje osobne predilekcije i intelektualnog napora. Nastao je kao rezultat brojnih razgovora o obrazovanju i odgojno-obrazovnim institucijama kod nas i u svijetu sa dvadesetak uglednih i vrlo kompetentnih osoba, poput prof. dr. Klaus Gebauera (Zemaljski institut za školu i doškolovanje, NRW, S.R. Njemačka), prof. dr. Safeta Brdarevića (prorektora Sarajevskog univerziteta), prof. dr. Esada Ćimića (sociologa religije iz Hrvatske), gospodina Petera Schreiner (generalnog sekretara *EFTRE/European Forum of Teachers of Religious Education*) iz Comenius Instituta u Munsteru, dr. Ante Pavlovića, rukovodioca Teoloških studija za profesore vjeronauka i katehete u Mostaru, mojim kolegicama i kolegama sa Islamske pedagoške akademije u Zenici, Fakulteta islamskih nauka i Filozofskog fakulteta u Sarajevu; pretraživanja desetina Web-stranica i uvida u rad sličnih institucija u svijetu te konsultiranja nastavnih planova i programa više fakulteta do kojih sam imao sreće doći ili tokom mojih posjeta nekim univerzitetima (Edinburgh, Heidelberg, Ljubljana), ili posredstvom ljubaznosti mojih prijatelja koji borave u inozemstvu. U tom pogledu mi je od znatne koristi bio, također, i uvid u Prospectus Međunarodnog univerziteta u Maleziji (International Islamic University Malaysia, Undergraduate Prospectus, Selangor, 1996.).

²Izraz "sistem" je općepoznat pojam. Koristio se još u grčkoj teoriji brojeva i muzike, "odakle se prenosi na strukturu svjetskog sistema, svemira". U ovoj riječi "je sadržan prvotni smisao sklapanja onoga što se raspada u jedinstvo i harmoniju". (Hans-Gerg Gadamer, *Nasljedje Europe*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 17.) U 17. i 18. stoljeću pojam "sistem" ulazi i u naučno-filozofsku upotrebu, čime se navješćuje doba pojave "velikih filozofskih sistema". Kod najvećeg filozofa njemačkog klasičnog idealizma Imanuela Kanta sistem je, primjerice, definiran kao "jedinstvo različitih spoznaja pod jednom idejom". Kasnije ovaj pojam postaje jednom od temeljnih riječi sveukupnog diskursa modernog mišljenja.

³U svim razvijenim zemljama savremenog svijeta smatra se da je glavni razvojni pokretač društva odgojno-obrazovni sistem. Stoga je on u tim zemljama "u središtu brige i skrbi društva". Vidi: Jacques Lesourne, *Obrazovanje & društvo: izazovi 2000. godine*, Educa, Zagreb, 1993., str. 16-20.

⁴Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 221.

⁵Ova teorija sistem razumijeva "kao skup međusobno povezanih elemenata ili sličnim propozicijama" i s nekoliko glavnih teza određuje mu temeljne značajke. Vidi: Eckard Koenig i Peter Zedler, *Teorija znanosti o odgoju*, Educa, Zagreb, 2001., str. 185-189.

⁶Vidi: Diane Chelsom Gossen i Judy Anderson, *Stvaranje uvjeta za kvalitetne škole*, "Alinea", Zagreb, 1996., str. 20.

⁷Brad Greene, *Nova paradigme za stvaranje kvalitetnih škola*, Alinea, Zagreb, 1996., str. 13.

⁸Paradigma (uzorak, primjer, polazište) se ovdje razumijeva "kao mentalni model načina funkcioniranja stvarnoga svijeta". Ona određuje naša uvjerenja, vrijednosti i postupke. Njenom promjenom bitno se mijenjaju stavovi ljudi i njihova ponašanja.

⁹Qur'an, XIII, 11.

¹⁰Organizacionu shemu Islamske pedagoške akademije u Bihaću i studijske grupe *Islamska vjeronauka* Pedagoške akademije u Mostaru posebno ne predstavljam zbog nedovoljne organizacijske utemeljenosti i ostvarenosti ovih institucija.

¹¹Danas se, osobito u razvijenim zemljama, širom svijeta mnogo raspravlja o ulozi škole i (presudnom) značenju obrazovanja u budućnosti. (Vidi: Howard Gardner, Mindy L. Kornhaber, Warren K. Wake, *Inteligencija: različita gledišta*, Naklada Slap, Zagreb, 1999., str. 277). Traga se za novim odgojno-obrazovnim paradigmama, djelotvornim metodama i vizijama koje će odgovoriti aktuelnim i nadolazećim izazovima.

¹²(Ovaj tekst o islamskim pedagoškim akademijama) Ni ova, u ovom tekstu ponuđena, vizija razvoja islamskih pedagoških akademija nije posljedica isključivo moje osobne predilekcije i intelektualnog napora. Ona je nastala kao rezultat brojnih razgovora o obrazovanju i odgojno-obrazovnim institucijama kod nas i u svijetu sa dvadesetak uglednih i vrlo kompetentnih osoba poput prof. dr. Klaus Gebauera (Zemaljski institut za školu i doškolovanje, NRW, S.R. Njemačka), prof. dr. Safeta Brdarevića (prorektora Sarajevskog univerziteta), prof. dr. Esada Ćimića (sociologa religije iz Hrvatske), gospodina Petera Schreiner (generalnog sekretara *EFTRE/European Forum of Teachers of Religious Education*) iz Comenius Instituta u Munsteru, dr. Ante Pavlovića, rukovodioca Teoloških studija za profesore vjeronauka i katehete u Mostaru, mojim kolegicama i kolegama sa Islamske pedagoške akademije u Zenici, Fakulteta islamskih nauka i Filozofskog fakulteta u Sarajevu; pretraživanja desetina Web-stranica i uvida u rad sličnih institucija u svijetu, te konsultiranja nastavnih planova i programa više fakulteta do kojih sam imao sreće doći ili tokom mojih posjeta nekim univerzitetima (Edinburgh, Heidelberg, Ljubljana), ili posredstvom ljubaznosti mojih prijatelja koji borave u inozemstvu. U tom pogledu mi je od znatne koristi bio, također, i uvid u *Prospectus* Međunarodnog univerziteta u Maleziji (*International Islamic University Malaysia*, Undergraduate Prospectus, Selangor, 1996.).

¹³Jacques Lesourne, *Obrazovanje & društvo: izazovi 2000. godine*, Educa, Zagreb, 1993., str. 10.

¹⁴Neke odgojno-obrazovne institucije Islamske zajednice posebne povijesne ukorijenjenosti i iznimnog duhovno-religijsko i kulturnog značenje (kao što je Gazi Husrevbegova medresa) nas Bošnjake na osobit način oslovljavaju i obavezuju; one su nam naprosto zadate te su postale naš trajni *emanet*. Stoga one, pri našem odnošenju prema aktuelnim odgojno-obrazovnim institucijama Islamske zajednice, od nas zahtijevaju

posjedovanje distinktivno-graduelne svijesti i razlikovne osjetljivosti, kako ne bismo doveli u pitanje temeljni red vrijednosti.

¹⁵ Sve savremeno organizirane religijske zajednice u svijetu, koje su izgradile posebnu svijest za svoju specifičnu zadaću i aktivnu ulogu u njemu, u svojim krugovima pripremaju mlade ljude za mnogovrsna djelovanja u svijetu "svoga poslanja". Na takav način ostvaruju ne samo svoju misiju u njemu nego i stječu dragocjena iskustva i pouzdaniju osjetljivost za ono što on jeste u svojoj stalnoj promjenljivosti. To im pomaže da ga bolje razumiju i primjerenije se odnose prema njemu. U takvoj vrsti djelovanja također je prepoznata mogućnost da "vanjski" svijet u većoj mjeri postaje dijelom religijskih zajednica, kao i da one osjetnije i prepoznatljivije postaju dijelom "vanjskoga" svijeta.

¹⁶ Na ovu studijsku grupu isključivo bi se upisivali (preporučeni) svršenci medresa, koji su već iskazali sklonosti za djecu i mektebske oblike rada.

¹⁷ Prije, eventualnog, osnivanja ovih *studijskih grupa* na akademijama, neophodno bi bilo izraditi *elaborat* o njihovoj opravdanosti.

¹⁸ Primjenom programskih standarda, predviđenih novim sistemom studija u većini razvijenih zemalja svijeta, studij se čini mnogo fleksibilnijim i interesantnijim; osigurava se unutarfakultetska i međufakultetska saradnja i omogućava znatnije međusobno prožimanje, naročito srodnih studija i studijskih grupa; studenti su znatno više uvaženi i tretiraju se kao individue sa različitim akademskom pozadinom, sposobnostima i interesima. Omogućeno im je da imaju aktivniju ulogu u nastavi, planiranju i odlučivanju tokom studija, što stimulatивно utječe na povećavanje njihove odgovornosti i ukupne sposobnosti.

Na studijima organiziranim po ovim standardima *obaveznih* predmeta smije biti maksimalno 70-80%; *izbornih* predmeta 20%, a *neobaveznih* 10%, što studentu omogućava da djelomično učestvuje u biranju predmeta i profesora koje će slušati. Student tokom jednog semestra ili godine mora imati određeni bodovni koeficijent opterećenosti iz grupe obaveznih i izbornih predmeta te seminara.

I na univerzitetima nekih muslimanskih zemalja poput Malezije i Jordana tokom posljednjih nekoliko godina primjenjuju su slični sistemi studija.

¹⁹ Živimo u takvom svijetu u kojem ne možemo ignorirati potrebu promijenjenog pristupa obrazovanju. Nužno je promijeniti ne samo način obrazovanja učenika nego i način obrazovanja učitelja. (Howard Gardner, Mindy L. Kornhaber, Warren K. Wake, *Inteligencija: različita gledišta*, Naklada Slap, Zagreb, 1999., str. 275) Svaki učitelj koji želi danas odgovoriti visokim odgojno-obrazovnim zadacima nastave mora se i sam podvrgnuti stalnoj doedukaciji.

²⁰ Naravno taj put nije ni brz ni lak. Zagovornici teorije *kvalitetne škole*, primjerice, smatraju da put ovakvih promjena najprije zahtijeva *osobne promjene* (promjenu sebe), *promjenu sistema* i velik pomak u promjeni *načina razmišljanja* i *načina rada*. Vidi: Navedeno djelo, str. 11-13.

²¹ Ugledni američki znanstvenik japanskog porijekla, član čuvenog "trusta mozгова" *Rand Corporation* Francis Fukuyama u svojim knjigama *THE END OF HISTORY AND THE LAST MAN (Kraj povijesti i posljednji čovjek)* i *TRUST (Povjerenje)* smatra da su ove dvije vrijednosti (*povjerenje* i *priznavanje*) od najpresudnijeg značenja za uspješno i kvalitetno funkcioniranje savremenih društava. Po njemu je *priznavanje vlastitog dostojanstva* od strane drugih tako fundamentalan i dubok poriv "da postaje jedan od glavnih pokretača cjelokupnog povijesnog procesa razvoja čovječanstva" s. 17, a međusobno *povjerenje* unutar društvenih zajednica temeljni uvjet njihovog uspjeha u savremenom svijetu beskrupulozne konkurencije. Dobrobit neke nacije i sposobnost za konkurenciju uvjetovana je "jednim jedinim kulturnim obilježjem, a to je upravo stupanj povjerenja svojstven tom društvu" s. 18. Društvena vrijednost što je predstavlja *povjerenje* u budućnosti će postati važnija od svake druge vrste kapitala. Samo društvo s visokim stupnjem društvenog povjerenja moći će izgrađivati i održavati sigurne i efikasne sisteme.

²² Diane Gossen & Judy Anderson, Stvaranje uvjeta za kvalitetne škole, str. 20.

m